

З. С. МАЦЮК
(Луцьк)

АНТРОПОНІМИ У ФРАЗЕМАХ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

УДК 811.161.2' 282.3 (477.82)3

З. С. Мацюк. Антропоніми у фраземах Західного Полісся; 4 стор.;
кількість бібліографічних джерел – 3; мова українська.

Анотація. У статті зафіксовано, досліджено і проаналізовано походження антропонімів у фраземах західнополіських говірок.

Ключові слова: онім, фразема, фразеологічна одиниця.

Z. S. Matsyuk. Proper Names in Western-Polesian Idiomatic Expressions, proverbs and Sayings.

Resume. The article analyzes origin of proper names used in idiomatic expressions proverbs and sayings of Western Polissia dialect.

Key words: proper names, phraseme, phraseological unit.

Протягом усього життя власне ім'я супроводжує людину, становить її своєрідний, невід'ємний атрибут. У власні назви вкладено культовий зміст. Характерні властивості імені як життєвого супутника людина почала усвідомлювати з початку свого існування. Недаремно ім'я поступово обросло повір'ями, легендами, а його вибір і надання супроводжено звичаями та найрізноманітнішими ритуалами. Власні назви вміщують у собі таємницю, містику, магію, тому безпосередньо вплетені у стійкі народні сполуки, приповідки та інші фольклорні твори.

Завдання роботи – дослідити функцію онімів в окремо взятих ситуаціях, простежити специфіку вживання онімів та визначити їх будову.

Дешифрувати культурну інформацію, закодовану в імені, дозволяє не лише етимологія онімів. Разом із певним відбором мовних одиниць, які використовували у функції власних імен людей, уся система їх уживання, надавання, заміни, різних заборон тощо може свідчити про світогляд давньої людини, адже зв'язок між власним іменем і його носієм визначається комплексом традицій, звичаїв, ритуалів, прийнятих у суспільстві правил, похідних від вірувань, міфології та релігії [2, с. 224].

Недостатньо вивчена динаміка імен і мотиви їх вибору, а проблема варіантності антропонімів усе ще залишається теоретично й практично мало дослідженою, аналіз онімів у фразеологічних одиницях виявив ряд цікавих явищ, які широко побутують у мовленні жителів Західного Полісся. Найпоширенішим антропонімом у порівняннях є ім'я *Хвеська*: *йазикáта*

Хвѣс'ка (Лкв), (Хлп), *йазикáта Фѣс'а* (ВВл), *йак Хвѣс'ка йазикáта* (Ярс), *йазік йак в Хвѣс'ки* (Чрк) ‘базіка’. У словнику Л. Г. Скрипник і Н. П. Дзятківської “Власні імена людей” онім *Хвѣс'ка* є варіантом імені “Феодосія, Федосія, жін. до Феодосій, гр.; theos – Бог і dosis – дар, дарунок (буквально: Божий дар)” [1, с. 106]. Одночасно зафіксовано фразеологічну одиницю з апелятивом *баба*: *йак ба́ба Хвѣс'ка* (Грдн), адже загальновідомим є те, що *бабою* називають переважно літніх жінок чи таких, що своїм виглядом та поведінкою нагадують їх. Синонімом до цього імені у західнополіській говірці зафіксовано онім *Лікера* “*зр.*; glykeros – солодкий” [1, с. 52]: *йак ба́ба Л'іке́ра* (Грдн) на позначення такого ж семантичного ряду “базіка”. Також з варіантом імені *Лукерія* зафіксовано порівняння *наваріла Луц'а, шо ни поійсц' ц'уц'а* (Клб). Отож, розглядаючи оніми в західнополіських говірках, простежуємо, що частотність уживання імені *Хвѣс'ка* досить висока.

Слід зауважити, що в перекладі власні імена мають здебільшого позитивну оцінку, а в говірковому мовленні ці оніми набувають негативної конотації, що часто залежить від контексту.

Найпоширенішим серед чоловічих імен досліджуваної території є *Іван* “*д.-свр.*; буквально: Божа благодать, дар богів” [1, с. 61]: *йак Іва́нушка* (Брг), *йак Іва́нушка-дурачо́к* (Клб), *Ва́н'ку вал'а́йе* (Ярс) – оніми утворені суфіксальним способом, до того ж П. П. Чучка наголошує, що суфікси в особових іменах не словотворчі, а формотворчі, бо вони не змінюють об'єкта (*Іванушка*, *Ванька*), а лише ставлення до нього [3, с. 6]. Здебільшого ці порівняння набувають негативної оцінки. Характерною прикметою особових імен є те, що майже кожне вживається в говірці в кількох варіантах (*Іванушка*, *Ванька*). Онім *Ванька* вживаний не тільки в порівняннях зі значенням “дурний”, а й має інше значення: *то Ва́н'ка йе, то Ма́н'к'і нима́йе* (Лквч) – “чогось не вистачає”. *Манька*, *Маринка*, *Мареся* – численні варіанти до оніма *Марія* “*д.-свр.*; 1) чинити опір, відмовлятися, заперечувати; 2) бути гірким; 3) кохана, бажана” [1, с. 158], яке є також часто вживаним: *вам пу пиро'жкú, а мо'йй Марі́нц'і пу пулові́нц'і* (Звн). У фразеологічних одиницях зі значенням ‘сором’язлива’ жителями Західного Полісся проведено паралелі з дохристиянськими образами: *стидліва йак Йѣва*, “*д.-свр.* – жива” [1, с. 136], (Вгщ), *встидлівий йак Марѣс'а* (ВВл). Образний визначник *встидлива* характеризує конкретні образні конкретизатори – оніми *Єву* і *Маресю*, що є мотивованими тільки для носіїв окремої говірки.

Антонімічними фразеологізмами до семантичного ряду “дурний” є порівняння *розумна йак Лѣс'а* (*Украї́нка*) (Ткт), “*зр.* – назва міста або чайка” [1, с. 150]. Фразеологізми цієї моделі ускладнені додатково семою “освічена”. Високий ступінь експресивності породжений експресивно-забарвленими компонентами з позитивною оцінкою.

Оніми *Хведор – Хведора*, “Федір *гр.*, Божий дар” [1, с. 105], у фраземіці досліджуваного регіону набувають негативної оцінки: *д’ід ба́би рудн’ій Хвѣдор* ‘не мати родинних зв’язків’ (Слн) та *Хвидо́рине го́ре* ‘невдачлива людина’ (Клб).

Ім’я *Петро*, “*гр.* – скеля, камінь” [1, с. 91], також поширене у фраземах Західного Полісся: *пу Питр’і, пу тупл’і* (Грдщ), *пу Питр’і вже пу дн’і* (Рст), *Петру́с’ – за все беру́с’* (Жрв).

Чи не найбільше онімів ужито у фраземах зі значенням “швидкий”: *йак Ст’опка з трудодн’ами* (Плн), *б’ігайе йак Марко́ пу пеклу* (Клб); *йак швидка́ Нас́т’а* (Зрч), *бистре йак Га́н’т’ін’ка на танц’ах* (Лбш). Кожне ім’я має свої варіанти, які також відбито в західнополіській фразеології. Поширеним є варіанти до імені *Ганна* “*д.-свр* – бути милостивим, виявляти ласку” [1, с. 128]: *од Гбнк’і зьмн2і рбнк’і* (Злс), *вѣдно Га́нз’а пиро́гі пикла́, бо вуро́та в т’іст’і* (Клб), утворені здебільшого формотворчим способом.

Онім *Галина* “*гр.* – спокій, тиша, штиль на морі, тиха погода” [1, с. 127], вживаний у порівнянні в жартівливо-іронічній формі зі значенням “п’яний”: *Га́л’а бе́рега ни ба́чит’* (ВВл).

Частовживані оніми й у фразеологічних одиницях зі значенням “померти”: *п’ишо́в до Ле́вона* [1, с. 71], (Млт), *занесу́т’ до Гул’анки* [1, с. 109], (Гдм), які характерні для носіїв однієї говірки.

На позначення людини, яка постійно кричить, видає незрозумілі звуки, побутує фразема з антопонімом *зуло́сна йак З’ін’ок*. *Зінька* в селі пам’ятають як дуже голосного чоловіка, якого було чути на весь куток.

Оскільки єдиної класифікації іменних варіантів до цього часу не створено, учені в межах одного антропонімного гнізда розглядають різну кількість розрядів іменних варіантів. Керуючись структурним принципом (П. П. Чучка та О. Ю. Карпенко), у фразеологізмах досліджуваного регіону виокремимо фонетичні (*Петро – Питро*), словотвірні (*Іван – Іванушка*), лексичні (*Ганна – Ганьтінька*) та акцентуаційні (*Ма́рко – Марко́*) варіанти.

Отже, можемо стверджувати, що розмовно-побутові порівняння, вживані в західнополіській фраземіці, є частиною загальнонародного антропонімікону, однак вони мають свої особливості, пов’язані із впливом місцевих говірок. З одного боку, варіанти імен зберігають властивості говірок, з іншого, – за рахунок словотвірних і морфологічних способів творення надають фразеологічним одиницям здебільшого негативної оцінки.

Таким чином, онім, коли потрапляє в говіркове мовлення, дістає, так би мовити, соціальне навантаження, уводить у текст соціально значущий денотат. Разом із певним відбором мовних одиниць, які використовували у функції власних імен людей, уся система їх уживання, надавання, заміни,

різних заборон тощо може свідчити про світогляд і свідомість давньої людини, адже зв'язок між власним іменем і його носієм визначається комплексом традицій, звичаїв, ритуалів, прийнятих у суспільстві правил, похідних від вірувань, міфології та релігії [2, с. 224].

Скорочення

Брг – Береги Млинівський, Рівненська
ВВл – Володимир-Волинський, Волинська
Вгщ – Воєгоща Камінь-Каширський, Волинська
Гдм – Годомичі Маневицький, Волинська
Грдн – Городині Рожищенський, Волинська
Грдщ – Городище Ківерцівський, Волинська
Жрв – Журавичі Ківерцівський, Волинська
Звн – Звиняче Горохівський, Волинська
Злс – Залісся Шацький, Волинська
Зрч – Заріччя Ковельський, Волинська
Клб – Клубочин Ківерцівський, Волинська
Лбш – Любешів Волинська
Лкв – Луків Турійський, Волинська
Лквч – Луковичі Іваничівський, Волинська
Млт – Милятин Іваничівський, Волинська
Плн – Полонка Луцький, Волинська
Рст – Ростань Шацький, Волинська
Слн – Сильне Ківерцівський, Волинська
Ткт – Тойкут Ковельський, Волинська
Хлп – Холопичі Локачинський, Волинська
Чрк – Чаруків Луцький, Волинська
Ярс – Ярославичі Млинівський, Рівненська

Література

1. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей.– К.: Наук. думка, 1996.– 336 с.
2. Пахомова С.М. Табу на ім'я як рушій розвитку антропосистеми // Студії з ономастики та етимології.– К., 2007.– С. 224–231.
3. Чучка П. П. Антропонимия Закарпаття: автореф. дисс. ... д-ра філол. наук.– К., 1970.– С. 6–7.